

Mi hiányzik az erkölcsi spektrumból

Nem árt ismételni: a szocializmus nemcsak annyi, hogy termelőeszközöket meg fogyasztási cikkeket állítunk elő, s gyárakat, lakónegyedeket építünk. Új erkölcsöt is igényelünk. Enélkül a szocializmus csak hiányosan elégítené ki a társadalmi szükségleteket. Igen ám, de évszázadok során előítéletek, félelmek, rossz szokások, hamis képzetek sulykolódtak be idegeinkbe, s ezért nem minden ellenállás, konfliktus nélkül reagálunk a szocialista etika követelményeire. Így aztán hosszú távon napról-napra — egyéni és társadalmi szinten — meg kell harcolnunk a magasabbrendű humanista etika bővített újratermeléséért. Csak ily módon hatolhat be az új morál magán- és társadalmi életünk minden pórusába. E tekintetben már két ízben méltattam a Korunkban a Scínteia mély etikai szellemében fogantatott, honpolgári bátorságra serkentő cikkeit.

Munkálkodnak-e lapjaink a párt központi sajtóorgánuma szellemében ezen a bővített újratermelésen?

Erre voltam kíváncsi, amikor heteken át tizenkét hazai magyar napi- és hetilapot böngésztem. Szorgoskodásom nem volt hiábavaló: sűrűn bukkantam erkölcsi tárgyú cikkekre. De hadd tegyem mindjárt hozzá, a szóban forgó lapok közül nem mindegyik tartja állandó vonulatként napirenden ezt a tematikát. A temesvári Szabad Szó, az aradi Vörös Lobogó, a nagyváradi Fáklya, a Szatmári Hírlap, a Bányavidéki Fáklya hasábjain ritkábban találkozik az olvasó morális tanulságokat hordozó írásokkal. Ennek okát inkább a szerkesztés koncepciójában kell keresni, mint a megfelelő munkatársak hiányában. Hiszen éppen a Szabad Szóban olvastam Józsa Ödön erkölcsi témájú két szép írását, a Fáklyában pedig Robotos Imre publicisztikai lendületű jegyzeteit és Dumitru Popescu erkölcsi-közügyi esszégyűjteményét méltató, a társadalmilag hasznos gondolkodást serkentő recenzióját. De Hoblea István riportjai is a Bányavidéki Fáklyában a fiatal újságíró etikai érdeklődéséről vallanak.

Az Előre és az Ifjúmunkás következetes etikai hozzáállása nem újkeletű. Publicisztikájuk, jegyzeteik, riportjaik, ankétjaik olvastán már jó ideje örvendezünk, hogy az erkölcsi-közügyi tömegnevelés élvonalára zárkóztak fel. Különösen figyelemre méltó az, hogy az Ifjúmunkás fiatalos lendülete, bátor szókimondása érett, realista társadalomszemlélettel párosul.

Nem minden megilletődés nélkül tapasztaltam, hogy hazai magyar sajtónk két zsenge hajtása, a Hargita és a hetente megjelenő Megyei Tükör már

az indulás első heteiben magára talált etikai kérdésekben is. Nincs olyan szám, amelyből hiányozna a morális problematika. E tekintetben máris méltó versenytársai az évtizedes zsurnalisztikai tapasztalattal rendelkező kolozsvári Igazságnak és a marosvásárhelyi Vörös Zászlónak, amelyek szintén pártos alapállásból viszonyulnak társadalmunk mindennapi morális problémáihoz.

Dokumentálódásom idején (május havában) a brassói Új Idő még új profilja kialakításán fáradozott. Láng Gusztáv jegyzete a vidékiségről (a május 16-i számban), valamint a milícia éjjeli ügyeletéről írt villámriport már biztató jele, hogy ez a lapunk is igyekszik figyelmének középpontjába állítani az erkölcsi tematikát.

Röpke jegyzetem természeténél fogva csak sommázó lehet. Mégsem szeretném említés nélkül hagyni, hogy az olvasott gazdag, műfajilag tagolt anyag milyen tematikát ölel fel, milyen problémák kerültek az érdeklődés reflektorfényébe. A részletes felsorolásra eleve lemondok. A lényeg amúgy is a főbb témacsoportok kitapintása. Megyei lapjaink erkölcsi érdeklődése elsősorban és a legkövetkezetesebben a család- és gyermekvédelem kérdéseire terjed ki. Ezután következik a kiskoriak bűnözése, valamint a huliganizmus. A közélet tisztaságáért szállnak síkra azok a cikkek, amelyek a korrupt községi néptanácsi titkárt (Megyei Tükör), a pénzhajhász főorvost (Hargita) állítják pellengérré. (Farkas Árpád, illetve Erős Attila írásait). Ebbe a kategóriába sorolható Szócs Kálmán szellemes Vásárhelyi dekameronja (Vörös Zászló), s Lászlóffy Csaba glosszája a fekete fuvarozással foglalkozó autótulajdonos tanár megcsorbult tekintélyéről (Igazság). A Vörös Zászló nevelő hatású cikkeket közölt a barátságról, a szerelemről, a szerelmi partner iránti felelősségérzetről. Katona Szabó István, Vajda István, Makai János írásaira gondolok.

Kétségtelen, hogy az ilyen tematikájú cikkeknek helyet kell kapniuk a lapokban, mert elsődrendű társadalmi funkciót töltenek be. Sem gazdasági, sem termelési vagy más jellegű anyagok nem szoríthatják ki őket. Felmerül azonban a kérdés: elég sokrétű-e a lapjaink tükrözte erkölcsi színpép? Úgy érzem, egyelőre még hiányoznak belőle a korrupció, a karrierista könyöklés, a protekciózás, a kiskirálykodás, a hatalommal való visszaélés, a hivatalnoki pacakázás leleplezései. A vállalatok, intézmények erkölcsi mikroklímájáról, vezetők és beosztottak viszonyáról szóló tudósításokat is szívesen olvassánk. Hát vajon a szocialista demokrácia elvét mindenütt tiszteletben tartják? Gyárakban, mezőgazdasági termelészövetkezetekben már sehol sincs klikk-uralom, görcsös ragaszkodás a meg nem érdemelt stallumhoz? Már kihalt a hajbókolás a vezetők előtt, már mindenütt virágzik a hibákat feszegető kritika, az emberi méltóság tisztelete? A honpoltgári bátorságnak, az alkotó gondolatnak már nincsenek drámai összecsapásai szűklátókörűséggel, dogmatikus szemlélettel, ostoba rosszindulattal? A személyiség pozitív kibontakozásának útjából már minden akadályt elhordtunk? Magam is sokat töprengek: nem túlságosan kényelmes-e, ha a szocialista erkölcs bővített újratermelésén csak a kisemberek szférájában munkálkodunk?

Ne tűnjék fontoskodó számonkérésnek e felsorolás. Inkább szívbéli óhaj: legyen gazdagabb, árnyaltabb társadalmi önismeretünk spektruma. A könnyű fegyvernem sokat tehet ezéért.

Lázár József

Tűnődés egy könyv ürügyén

*A könyvet Simon Magda írta. Húsz esztendeig.
Arany János 103 évvel ezelőtt vetette papírra e sorokat:*

Az emberi öltöt nagy feledékenység.
Elyeli mint tenger;
Csak kettő marad fenn az emlékezetben:
Der Denker und Henker

— azaz a gondolkodó s a hőhér. E fanyar megállapítás ma már optimistának tűnik föl: fél világ munkálkodik azon, hogy a hőhérok elfeledtessenek.

A védekezési formula közismert: „Parancsra tettem, ich melde gehorsamst.“

S a parancsnoki formula: „A cél szentesíti az eszközt.“

Vannak dolgok, amelyekre csak kérdés a magyarázat. Ami nyilván, nem megnyugtató. De megnyugodni, belenyugodni nem is szabad. Elsőül mindjárt meg is kérdőjelezhetjük a parancsnoki közhelyet: hogy ti. mi szentesíti a célt? Igaz válasz erre csak egy van. De azt nem Hitler adta meg.

Húsz évig készült Simon Magda könyve: A nagy futószalagon. Talán azért, hogy „tárgyilagosan“ írjon arról, amiről nem lehet tárgyilagosan írni. Még akkor sem, ha a riporter (ha egyetértünk a szerzővel abban, hogy ez a könyv: „riport“) csupán kívülről szemlélője lett volna a szörnyűségeknek. Neveléses lenne föltennem a szónoki kérdést: lehet-e még újat mondani Auschwitzról?! Mert arról van szó, hogy beszélni kell róla. Felemás találmány az emberi képzelet. Ki tud elképzelni négy milliő halottat, négy milliő halált, anélkül, hogy bele ne örülne? A legszerényebb számítás szerint ugyanis négy milliő ember pusztult el Auschwitzban. Hogy ez a tény fölfoghatatlan az elme számára, hogy talán a szervezet védekezik így a túl erős ingerek ellen: ezt még csak-csak megértem. De ki érti meg például Rudolf Hoesst, a tábor egykori parancsnokát, aki a varsói bíróságon azzal védekezett, hogy az ő idejében csak két és fél milliő volt az áldozatok száma?!

„Tárgyilag“ nézőket is láttam, fényképen persze: a canterbury-i érseket egy tömegsír előtt. Angol műszaki katonákat, amint talajgyaluval hordják halomba az ezerszám heverő holttesteket. A kóros inger, a XX. század embe-rének ez a sokja immár kitérülhetetlen. Azokból is, akik kerülnek az emléke-zést. Akadhat ember, aki művészi tökélyre vitte a felejtést; de olyan, aki a jövőt elkerülheti: aligha. A jövő pedig igen nagy mértékben múlik az emlé-kezésen. Ha durván fogalmazok, így is mondhatom: a haditechnika mai fej-lettségi fokán egy gombnyomás kérdése az egész.

Napóleon nagyhatalomnak nevezte a sajtót. Századunkban, sajnos, meg-rendült ez a nagyhatalmi pozíció. Szomorú tanúság rá két világháború. S nap-jainkban: Vietnam.

Egy dolog bizonyos: az emlékezés is nagyhatalom.

A fokozódó fasizálódás korában Szerb Antal arra inti barátait, hogy jó lesz megtanulni kívülről minél több verset. Olyan korban, melyben a vers úgy szolgálta az életet, hogy megkönnyítette a halált. Európa és a XX. század kel-lős közepén! — Radnóti Razglednicái egy tömegsírból kerültek elő, szívet-tépően pontos látteleteként annak, amit egy másik halálraítélt — Bálint György — erkölcsi tudathasadásnak nevezett.

Egy embert hosszú időre, sok embert rövid időre be lehet csapni, félre-

vezetni; de sok embert, hosszú időre: nem. Százéves megállapítás ez is; az Észak-amerikai Egyesült Államok akkori elnökétől, Ábrahám Lincolntól származik. Mert óhatatlanul vissza kell nyomoznunk legújabbkori emberi történetünk legsötétebb zugaiba, ha ismerni akarjuk ezt a veszett és főséges századot, amelyben élünk s halunk. Föl kell figyelniünk ember — világ — erkölcs összefüggéseire: milyen világot teremtett magának az ember, s mivé alakította ez a világ az emberi erkölcsöt! Közismert szerző közismert művére utalhatok így kapásból: Marx Tökéjére.

Kérdezz, és megmondom, ki vagy. Kérdezd meg: hol, mikor kezdődik az emberi életben az abszurditásig vitt engedelmeskedés szakasza? Ki látott például gyermeket, aki legszegébb korában a hohéri pályáról álmodozzék? Hiszen a gyermek föl sem fogja a halált. A gyermek világa végtelen, s még így is szüknek érzi. Mikor halt meg az emberben a gyermek? Ki ölte meg, mi ölte meg? Az a vágy, amely az egymásra-utaltságét a hataloméval helyettesíti? Kérdésre kérdés. Meg kell tanulnunk felelni. De ez sem elég: meg kell tanulnunk megfelelni.

Szilágyi Domokos

Halász József emlékezete

Azok közé tartozott, akik értelmük és humanizmusuk szavát követve nem a kor divatja szerinti jótékonykodó emberbarátság, hanem a szocialista munkásmozgalom harcra nevelő és cselekvő útját választották. A Somogy megyei asztalos 1874-ben született fia a marosvásárhelyi Agrár Takarékpénztár vezető tisztviselőjeként a század eleji Erdély haladó szellemi életének egyik kiemelkedő alakja, a szociáldemokrata párt helyi szervezetének élenjáró tagja, a Munkásotthon éltető lelke. 1918 őszén, az Osztrák—Magyar Monarchiát szétzúzó polgári demokratikus forradalom idején Marosvásárhely szocialista főispán-kormánybiztosa, s ebben a minőségében az egyik volt kaszárnyát Munkásotthonná alakítja át és rendezi be.

Halász József szellemi fejlődése a marxista irodalom tanul-

Halász József

mányozásán, a legkülönbözőbb, a polgári rend visszásságaival szemben álló akciókban — a nők egyenjogúságát követelők, az eszperantó nyelv terjesztői, az antialkoholisták mozgalmában — való részvételen át vezet el a kommunista párt gyakorlati igényléséig. Az első világháború után következő forradalmi fellendülés, a munkásmozgalmában lezajló eszmei tisztázódás idején állandó kapcsolatban áll Rozvány Jenővel, Victor Bártfáleanuval; Lázár Ödön, Simó Géza és más marosvásárhelyi szocialisták oldalán következetesen támogatja a szocialista pártnak kommunista párttá való átalakítását. 1920—1921-ben a vásárhelyi kommunisták nemegyszer nála gyűltek össze az égető kérdések megvitatására. A szocialista párt erdélyi szervezetének a kommunista párt megalakítását követelő kolozsvári tanácskozására hivatalos küldöttnek jelölték (betegsége miatt nem vehetett részt az ülésen).

Műveltsége és tudása sokoldalú, Ady Endre, Szabó Ervin, Braun Róbert, Bokányi Dezső egyaránt ismerősei és barátai, Henry Barbusse levelező társa. A gyengülő egészsége engedte korlátok között szakadatlanul munkálkodik a dolgozók, különösen a munkásifjúság nevelésén. Lakása ideológiai-kulturális konzultációs központ, vitafórum, valósággal közkönyvtár. Szinte minden jóvedelmét könyvre és újságra fordítja, 23 hazai és külföldi folyóiratot járát, hosszú ideig az övé a környék leggazdagabb társadalomtudományi könyvgyűjteménye. Ott találjuk a legkülönbözőbb szellemi megmozdulások kezdeményezői, a marxizmust és a haladó kultúrát szóban és írásban terjesztők között: a Szabadiskola előadója, tagja a Társadalomtudományi Társaság Előkészítő Bizottságának (a szervezet kolozsvári központtal alakul, titkára Victor Cheresteşiu), ott van a Jövő Társadalma, a Zord Idő, a Jövő Népe című elméleti és szépirodalmi folyóiratok támogatói és gyakran szerzői között, különös gonddal figyeli és segíti a kommunista párt megteremtését szorgalmazó, szocialista Marosvölgyi Munkás tevékenységét. Indulása percétől munkatársa és terjesztője a Korunknak, amelynek már előzetes programját is elküldi hozzá Dienes László 1925 decemberében.

1928. június 9-én bekövetkezett halála nemcsak elvtársaiban, de ellenfeleiben is őszinte megrendülést keltett, világosan tükröződik ez a korabeli, különféle árnyalatú sajtóban. Temetését kívánsága szerint gyászszertartás nélkül tartották, csak a munkásdalárda énekelt. Fényképe a Munkásotthon falán függött egészen annak bezárásáig, s a felszabadulás után róla nevezték el a marosvásárhelyi Szakszervezetek Székházában berendezett könyvtárat.

Halász József hitt az emberségben, a kultúra erejében, a népek barátságában és testvériségében, amely igazán csak a szocializmusban győzedelmeskedhet. Ezt a meggyőződését átadta családjának és környezetének is, gyermekeik és sokan azok közül, akik mesterükként tisztelték, a kommunista párt harcosaivá váltak. Halálának negyvenedik évfordulója alkalom arra, hogy felelevenítsük alakját s figyelmeztessünk a munkássága részletesebb feltárásával kapcsolatos adósságunkra

Gáll János